

M.T.SİDQİNİN PEDAQOJİ FİKİRLƏRİ

Mir Abbas Aslanov,
pedaqoji elmlər namizədi

Mənali ömrünü xalq maarifinə, gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə sərf edən Məhəmməd Tağı Səfərov (Sidqi) Azərbaycanda pedaqoji fikir tarixində mühüm yer tutur. Müəllimlik fəaliyyəti, çap olunmuş və əlyazması şəklində qalmış əsərləri, maraqlı dərslərləri M.T.Sidqinin görkəmli pedaqoq olduğunu sübut edir.

M.T.Sidqi (1854-1903) pedaqoji fəaliyyətə 1892-ci ildə Ordubad şəhərində yeni üsullu “Əxtər” (“Ulduz”) məktəbində başlamışdır. O, 1894-cü ilin payızında Naxçıvana gələrək, “Tərbiyə” məktəbini yaratmış və müəllimlik fəaliyyətini davam etdirmişdir.

“Tərbiyə” məktəbi necə məktəb idi?” sualına Sidqinin yaxın dostu, inqilabçı-demokrat yazıçı Cəlil Məmmədquluzadə öz “Tərcümeyi-hal”ında belə cavab vermişdir: “Danabaş kəndində müəllim olduğum vaxtlar, Naxçıvanda doxsan dörd və doxsan beşinci ildə böyük türk (Azərbaycan – M.A.) məktəbi açıldığına təsadüf edir. Həmin məktəbi idarə etməyə doxsan dördüncü ildə Ordubaddan məşhur müdərris və şairimiz Məşədi Tağı Sidqi dəvət olunur... Həmin məktəb biz yeniyetmə müəllim və ədiblər üçün də darülülfan hesab olunur”.

Müasirləri üçün “darülülfan” hesab edilən “tərbiyə məktəbi mollaxana və mədrəsələrdən əsaslı şəkildə fərqlənirdi: mollaxana və mədrəsələrdə dini elmlər “Tərbiyə” məktəbində isə dünyəvi elmlər tədris edilirdi. Mollaxana və mədrəsələrdə tədris azərbaycanlı uşaqlara yad olan fars

və ərəb dillərində, “Tərbiyə” məktəbində isə doğma ana dilində aparılırdı. Burada ana dili, rus dili, tarix, coğrafiya, hesab fənləri tədris edilirdi, əməli məşğələlər keçirilirdi. Mollaxanada uşaqlara ağır fiziki cəza verilir, onlar həsir üstündə oturub “dərs oxuyurdular”. “Tərbiyə” məktəbində şagirdlər skamyalarda oturdular, sinif-dərs sistemi tətbiq edilirdi. Fiziki cəza yox idi. Lakin burada da cəzalandırma, xüsusən “tovfiq cəzası” (ayaq üstə saxlama) tətbiq edilirdi. Məktəbdə eyni zamanda rəğbətləndirmə üsulundan da geniş istifadə olunurdu. Məsələn, hər sinifdə hər gün dərslərini yaxşı oxuyan, səy və çalışqanlığı ilə seçilən şagirdə “Təhsil və afərin vərəqi” (təşəkkürnamə) verilir, sabah isə həmin uşaq başqalarına nümunə göstərilirdi. “Tərbiyə” məktəbində dərs ilinin axırında keçirilən imtahanlarda dərin biliyə və nümunəvi əxlaqa görə şagirdlər “İmtiyaz vərəqi” (fərqlənmə vərəqi) alırdılar. “Tərbiyə” məktəbi belə məktəb idi. Onu köhnə üsullu məktəblərlə eyniləşdirmək olmaz. “Tərbiyə” məktəbinin tədris planında özünə möhkəm yer tutan etika dərsləri (III sinifdə həftədə 2 saat) ona böyük şöhrət qazandırmışdı.

M.T.Sidqinin “Tərbiyə” məktəbinin şagirdləri üçün öz əli ilə yazdığı “Ədəb qaydaları” indiyədək mühafizə edilib qalmışdır. Həmin ədəb qaydalarından bir neçəsini ilk dəfə olduğu üçün göstərməyi lazım bilirik:

1. Şagirdlərdən hər birisi dərs günlərində əmri-zəruri və kari-vacibi

cəhətdən məktəbə gəlməsə, gərəkdir, həmin gün ya onun sabahı öz atasının tərəfindən məktub ilə müəllimə məlum eylesin.

2. Yer palçıq olan günlərdə başqalarına mülahizə edib və çəkmələrini təmizləyib, sonra məktəb otağına daxil olsunlar.

3. Kitab və dəftərləri pırtlamış, cırılmış və qaralanmış olmasın, o cümlədən sair təlim şeyləri öz qaydasında olmalıdır.

4. Məktəbə gələn vaxtda əl-ayağı, üst-başı təmiz və dırnaqları tutulmuş, xüsusən, libasları pakizə olmalıdır.

5. Müəllimlərdən və sair vacibülehtiram şəxslərdən hər birisi məktəbə daxil olanda və məktəbdən çıxanda ayaq üstə durub təzim etmək lazımdır.

6. Dərs əsnasında bir-birinin kitabına və dəftərinə baxmaq və yoldaşı ilə danışmaq, yoldaşının qələtini məxvi demək möcibitənbeh və tovfıqdır.

7. Məktəbin divarlarını yazmaq, cizmaq, qaralamaq və stul və skamyaları bıçaq ilə kəsmək və sair bu günə biqandə hərəkətlərə hər bir şagird iqdam eylesə layiqincə tənbeh olunacaqdır.

8. Məktəb dairəsində dəsmal, kəmərlər və sair təlim və oyun şeylərindən nə tapılsa, dərhal müəllimə təslim ediləcəkdir.

9. Tənəffüs vaxtlarında təğyri-havadan ümum şagirdlər məktəb həyətinə çıxmalıdır. Belə ki, məktəb otağında heç bir kəs qalmayacaqdır.

10. Oyun vaxtlarında hər kəs bir-biri ilə vuruşub, döyüşüb dava eləsə və ya küsülü qalsa, o gün tovfıq veriləcəkdir və s.

Bunlarla bərabər, “tərbiyə” məktəbinə nöqsanlardan uzaq, eyibsiz məktəb kimi baxmaq, onu ideallaşdırmaq olmaz. Məsələn, məktəbin tədris planında, habelə mühafizə olunmuş başqa sənədlərin də təbiyyat elmlərinin tədrisindən bir nişanə görmədik.

XIX əsrdəki bütün məktəblərdə

olduğu kimi, “Tərbiyə” məktəbində də şəriət dərsləri keçilirdi, şagirdlər hər gün birinci dərsə dua oxumaqla başlayırdılar. “Tərbiyə” məktəbinin bu cəhətini o zamanın mühitini izah etmək olar.

M.T.Sidqinin təlim və tərbiyə haqqında fikirləri mətbu əsərlərində (“Heykəli insana bir nəzər”, “Puşkin”), “Nəsihətnamə”, “Həkimanə sözlər” kimi əlyazmalarında, dərsliklərində, dostlarına yazdığı məktublarında şərh edilmişdir. Sidqi Səfərov həmin əsərlərində öz dövrünün mütərəqqi fikirli ictimai xadimi və ən görkəmli pedaqoqu kimi çıxış edərək, bu gün də böyük əhəmiyyət kəsb edən mülahizələr irəli sürmüş, onları əməli şəkildə həyata keçirmişdir.

Məlumdur ki, xalqımızın görkəmli maarifçiləri keçən əsrin ikinci yarısından dünyəvi təhsil və yeni məktəb uğrunda fədakarlıqla çalışırdılar. M.F.Axundov “Əkinçi” qəzetinin 1877-ci il 2-ci nömrəsində dərc etdirdiyi bir məqaləsində üç mühüm məsələ qaldırılmışdı.

1. Elmləri harda öyrənmək?

Bu sualla M.F.Axundov ana dilində məktəbin olmamasına işarə edirdi.

2. Kimdən öyrənmək?

Başqa sözlə desək, müəllim hazırlığı məsələsi irəli sürülürdü.

3. Hansı dildə öyrənmək?

Təhsilin ana dilində olması tələbi qarşıya qoyurdu.

M.F.Axundov, H.Zərdabi, S.Ə.Şirvani və dövrün başqa maarifçiləri həmin problem məsələləri həm nəzəri, həm də əməli şəkildə həyata keçirirdilər. M.T.Sidqi də öz sələflərinin yolu ilə gedərək, təlimin ana dilində aparılmasına xüsusi əhəmiyyət vermişdir.

Dövrünün istedadlı şairlərindən biri olan Sidqi rus dili və mədəniyyətinə dərin rəğbət bəsləyir, bu dili öyrənməyi gənclərə məsləhət görürdü. Şairin, oğlu

Məhəmmədəliyə şeirlə yazdığı nəsihət çox maraqlıdır. Həmin şeiri, ilk dəfə çap olunması imkanından istifadə edərək, kiçik ixtisarla veririk:

“...Nə qədər ki, var əlində fürsət
Dərsinə eylə hər zaman diqqət.
Yetişibdir zəmani-elmü ədəb,
Mənzilin eylə güşeyi-məktəb.
Dəmbədəm məktəb ilə ol dəmsaz,
Qış, həm yaz, həm oxu, həm yaz.
Dərsini yaz, oxu, elə əzbər,
Sənə verrəm qələm, kağız, dəftər.
Küllü dünyanı elm edər abad,
Özünü eylə cəhldən azad.
Ruzigarın keçirmə qəflətdə,
Elm, təhsil eylə diqqətlə.
Ömrünü məsrəf eylə bir neçə il,
Ta ki, təhsil eylə bir neçə dil.
Urusi, farsı, türki, həm ərəbi,
Bunları bilmək artırar ədəbi.
Sən də öyrən ki, əhli-lal olasan,
Bəlkə, filcümlə bakamal olasan...”

Digər maarifçilər kimi, M.T.Sidqi də elmin əhəmiyyətindən, əqli tərbiyədən çox danışıbmışdır. Onun fikrincə, “İnsanı müəzzəz və müşərrəf edən və zülməti-cəhalətdən çıxarıb, nuri-mərifət və təriqi-səadətə yetirən elm və ədəbdir”.

Görkəmli pedaqoq elmsiz insan ilə barsız ağac və ədəbsiz adamla cansız cisim arasında bir fərq görməyərək yazırdı: “Elmsiz insan ilə yemişsiz ağacın və ədəbsiz adamla ruhsuz cismin bir təfavütü yoxdur”.

Bir cəhət də maraqlıdır ki, M.T.Sidqi elmi tərbiyəsiz, tərbiyəni isə elmsiz götürmüşdü, onların ikisini də vəhdət halında qəbul edirdi. Sidqi ədəbsiz və mərifətsiz alimi, ədəbli və mərifətli nadanı yarımçıq adam hesab edirdi. XIX əsrin digər maarifçiləri də bu fikirdə olmuşlar. Məsələn, S.Ə.Şirvani elmin ədəbdən ayrılıqda, ədəbin isə elmsiz səmərəsi olmadığını belə ifadə etmişdir:

Elmsiz kimsənə hünərsizdir,

Elm bitərbiyə səmərəsizdir.

Onu da qeyd etməyi vacib bilir ki, M.T.Sidqi bəzən ədəbi, əxlaq tərbiyəsinin elmdən, əqli tərbiyədən üstün tuturdu və birinci plana çəkirdi. “Tənviri-əfkar” əsərindən götürdüyümüz aşağıdakı parça bu cəhətdən diqqəti cəlb edir: “İnsanın qədr və şərəfətini artıran dörd şeydir: birinci ədəb, ikinci elm, üçüncü sədaqət, dördüncü əmanət və siyanətdir.

Ədəbi olmayan aqıl və əməli bilinməyən alim fəqət şücaətli silahsız qoşuna bənzər. Buna görə də insan daima elm və ədəb təhsilinə çalışmalıdır. Elm bir ağacdır ki, onun səmərəsi əmək və ədəbdir. İnsanın qiyməti-həqiqiyyəsi az-çox elmi və əməli ilə bilinir. Yəni insanın bildiyi şeylərdən və məğbul əməllərindən sıvay bir qiyməti yoxdur. Elmi və əməli nə mərtəbədə olsa, dəyəri və qiyməti o qədərdir. Bəs, insanın həqiqi qiyməti bu vəchlə bilinməkdən, gərək, həmişə elmini və əməlini və ədəb və əxlaqını artırmağa çalışsın”.

Azərbaycan maarifçiləri belə bir fikri qəbul etmiş və əsaslandırmışlar ki, insan şəxsiyyətinin formalaşmasında, bütün mənəvi keyfiyyətlərin qazanılmasında ictimai mühitin, tərbiyənin həlledici rolu vardır. A.Bakıxanov “Təhziübül əxlaq” əsərində yazırdı ki: “Hər kəs hər hansı bir cəmiyyət içərisində yaşarsa, o cəmiyyətin əxlaqını mənimsər”. M.F.Axundov, H.Zərdabi, N.Vəzirov və başqa maarifçilər də öz əsərlərində bu fikri təsdiq etmiş və tərbiyə məsələləri üzərində dönə-dönə dayanmışlar. Fəlsəfə elmləri doktoru Z.Göyüşov doğru deyir ki, M.T.Sidqi də “İnsanın bütün əxlaq keyfiyyətlərini ictimai mühitin və tərbiyənin məhsulu hesab etmişdir”.

M.T.Sidqi bu fikrində həmişə israr edirdi ki, heç kəs anadan şair, alim, fəhlə

kimi doğulmur. Heç kəs dünyaya düha gəlmir. Əgər indi onların biri həkimdir, müəllimdir, o biri isə bu rütbəyə çata bilməmişsə, bu, ancaq ictimai mühitin, tərbiyənin nəticəsidir. 1899-cu ildə dahi şair A.S.Puşkinin anadan olmasının 100 illiyi münasibəti ilə “Tərbiyə” məktəbində etdiyi məruzəsində Sidqi bu fikrini çox aydın ifadə etmişdir: “Şair daşdan yaranmaz. Ədib ağacdən olmaz! Şair və ədib millət, millət balalarından əmələ gəlir. Demək olar ki, bir kəndin guşəsində, bir alacığın bucağında yırtıq libas və köhnə qundağa bürünmüş bir uşaq elm və tərbiyə sayəsində axırda şairi-kamil olur.

Bir müəzzəm şəhərdə, bir ali imarətdə iftixar ilə nazpərvər bir uşaq neməti-elmdən və ləzzəti maarifdən məhrum olduğuna görə axırda bir muzi cahil olur...”.

Bir halda ki, şəxsiyyətin formalaşmasında tərbiyənin, təlimin belə həlledici təsiri vardır, bəs, insana elm və ədəb nə zamandan etibarən, harada verilməlidir? Bu suallar M.T.Sidqini düşündürmüşdür. İstedadlı müəllim onları cavbsız da qoymamışdır.

İnsanın “hər halının nəticəsi uşaq vaxtında verilən təlim və tərbiyəsinin səməri və əsəridir” – deyən M.T.Sidqi uşağın təlim və tərbiyəsinə kiçik yaşlarından başlamağı məsləhət görürdü. Onun fikrincə, uşaq “ağ və qaranı, istini və soyuğu anlamağa başladığı vaxtda gözəl xasiyyətləri onlara anlatmaq, təlim və tərbiyəsinə qeyrət və diqqət etmək lazım, bəlkə vacibdir. Çünki uşaqlıq yaş ağaca bənzəyir. Təzə, yaş ağac hər nə qədər əyri olsa, düzəltmək asandır. İnsanın da kiçiklikdə tərbiyə qəbul etməyi vazeh mətləblərdəndir”.

M.T.Sidqi bu fikrini bir qədər obrazlı və təsirli formada təkrar edərək, uşağın təbiətini əkin yerinə bənzədir. Əkin yerinin becərilməyə ehtiyacı olduğu kimi, uşağın

da təbiəti elm təhsil etməyə, tərbiyə almağa möhtacdır. Sidqi belə bir qəti qərara gəlir ki, uşağa elm və tərbiyə kiçik yaşlarından verilməlidir. Onun fikrincə, “Ziraəti-ərziyyə zəruri olduğu kimi, ziraəti-zehniyyə və fikriyyə də uşaqlar üçün ibtidai – kiçiklikdən lazımdır”. Ona görə ki, “ikinci tərbiyə” çətin başa gəlir, uşağın “bəd xasiyyətlər vücudunda təbiəti – saniyyə olduqca islahı müşkül və düşvərdır”. Bəs uşağa kiçiklikdə tərbiyəni kim verməlidir? Sidqinin fikrincə, bu, hər kəsdən əvvəl, ailənin, özü də əvvəl ananın, sonra da atanın vəzifəsidir. O deyirdi:

“Bir halda ki, elmin qədr və qiyməti məlum və təlim-tərbiyənin zamanı balacalar üçün ibtidai tiffulliyətdə müşəxxəs oldu, indi uşağın əvvəlinci müəllimi bitəbii (təbii olaraq – M.A.) validəsidir. Ondan sonra aqıl və xirədmənd atalar balalarının təlim və tərbiyələri xüsusunda nə qədər səy və iqdamatda bulunsalar və hər növ fədakarlıq etsələr səzavardır”.

İnsan şəxsiyyətinin formalaşmasında əsas amillərdən biri olan ailə uşağın tərbiyəsində mühüm rol oynayır. Burada ananın (çünki uşağa birinci “tərbiyə və təlim verən anadır”) öhdəsinə daha çox məsuliyyət düşür. Qızların təhsil və tərbiyə alması, elmi və yüksək əxlaqlı olmaları zəruri şərtidir. Ona görə ki, analar elmi və ədəbli olsalar, “elm və ədəbi məhəbbət südü ilə şirü şəkər kimi qarışdırıb, övlada yedirərlər”.

Qızların təhsili və tərbiyəsi məsələlərini M.T.Sidqi “Qızlara hədiyyə” dərsliyində irəli sürmüşdür. Bu gözəl əsər bir neçə cəhətdən maraqlıdır. Birincisi, o – dərslidir. İkincisi, məktəb şəbəkəsinin genişləndirilməsi “həbsxanaları söküb, yerinə “övlad məhəbbəti” ünvanlı bir nişangah (abidə. Heykəl – M.A.) bina etməyə” arzusunu müəllif bu əsərində ifadə etmişdir. Üçüncüsü, “Qızlara hədiyyə” əsərində ailə

tərbiyəsi məsələləri çox geniş və əhəmiyyətli şəkildə qoyulmuşdur.

Bu əsərdən iki kiçik hekayənin ideya məzmunu ilə oxucuları müxtəsər tanış etmək, faydasız olmaz.

Birinci hekayəni müəllif özü “Tərbiyənin təfəvütü” adlandırmışdır: “İki bacının hər birisinin vir oğlu var idi. Onlar oğlanlarına bir-birindən fərqli tərbiyə verirdilər. Birisi adabi-tərbiyəyə aşina olmadığı üçün, oğlunun məcazına görə hərəkət edir və onun nazı ilə oynayırdı. Bu erköyün uşağın libasının əndazəsi və xörəyinin vaxtı-vədəsi yox idi. Ağına gələn hər cür şey istədiyi vaxtda hazır olmasa idi çağırıb, bağırıb, özünü yerdən yerə vururdu. Tərbiyət aləmindən bixəbər olan anası da istər zərərli, istər faydalı olsun, balasının hər bir istəyini və arzusunu əmələ gətirməkdən müzayiqə etməzdi. Amma o biri bacı oğlunu ağı-şü-tərbiyədə saxlayıb pərvəriş verdikcə və analıq məhəbbətini əmələ gətirdikcə, yenə balasına nəsihət və tənbeh etməkdən geri durmazdı. Əvvəlincinin oğlu çox yeməkdən zəif olub. Çox yatmaqdan tənbeh, tərbiyəsiz və elmsiz qaldı. Amma ikinci bir çalışqan və zəhmətsevən uşaq oldu ki. Böyüdükcə elm və tərbiyə sayəsində ata və anasına, vətənə, millətə və dövlətə böyük xidmətlər etdi”.

İkinci hekayəni biz “Analar bəzəyi” adlandırmaq istərdik. Hekayənin məzmunu belədir: dövlətli bir xanım qonşuluqda yaşayan kasıb qadının evinə gedir. Dövlətli xanımın bu gəlişdən iki məqsədi var: həm qiymətli paltarlarını: üzüyünü, özünə yüklədiyi daş-qaş, zərü-zibanı nümayiş etdirsin, həm də qonşu qadının bəzək şeylərinə baxsın.

Dövlətli xanım evə girən kimi kasıb arvada:

-Bəs sən bəzəyin yoxdur? – deyir

müraciət edir. Ev sahibi “bir az səbr ediniz” – deyir. Dövlətli xanım elə güman edir ki, indi sandıqlar açılacaq, qızıl bilərziklər, parıltısından göz qamaşan daş-qaş, ağır boyunbağlar, qat-qat mirvarilər, ortalığa qoyulacaqdır.

Bu zaman ev yiyəsinin məktəbdən gələn iki uşağı otağa daxil olub, mərifətlə salam verir, ədəblə oturur.

Kasıb qadın balalarını göstərər fəxrle deyir:

- Mənim bəzəyim bunlardır.

Müəllif burada “qadının ziynəti cəvahirat deyil” ideyasını təbliğ edir və belə bir nəticə çıxarır: “Hüsi əxlaqə, ədəb və tərbiyəyə vaqif olan validələr balalarının təlim və tərbiyəsinin özünün bəzənməsindən vacib bilirlər”.

Zahiri bəzək ilə daxili gözəlliyin müqayisəsi, “anaların bəzəyi” XX əsrin əvvəllərində pedaqoji fikri məşğul edən mühüm problemlərdən birinə çevrilmişdi. R.Əfəndiyev, F.Köçərli, M.Ə.Sabir və dövrün digər ziyalıları bu haqda öz fikirlərinin dövrü mətbuatda az-çox ifadə etmişlər. İnciləşən şair M.Ə.Sabir “Analar bəzəyi” adlı şeir də yazmışdır. Şair bu lirik əsərində belə nəticəyə gəlmişdir ki, anaların bəzəyi cəvahirat yox, ədəbli, tərbiyəli uşaqlarıdır.

“Bəzək, bəzək ki, deyirlər – cəvahirat deyil.

Cəvahirat bu gün zinəti-həyat deyil.

Həqiqi validənin ən şərəfli bir bəzəyi – Ədəbli, uslu cocuqdur, təcəmmülət deyil”.

İnsan şəxsiyyətinin formalaşmasında əsas amillərdən biri də məktəbdir. M.T.Sidqi məktəbə çox yüksək qiymət verirdi. O, əsl pedaqoq kimi məktəbin şərəfinin başqa bir əsərində belə təsvir edir: “Məktəb nədir? Məktəb bizim elm və maarifimizin vasitəsidir... Məktəb cəhalət

dərdinin dərmanı və mərifət bağının xiyabandır ki, həmişə cahilləri alim və divanələri aqıl eylər. İllərcə məktəbə gedib tərbiyə və ədəb kəsb etməyən kimsələr və məktəbdə ömür keçirib elmlərdən və fənlərdən bəhrəmənd olmayan şagirdlər rəngarəng güllər və çiçəklər ilə dolu bir bağçada gəzib dolanan kora bənzərlər...

Məktəb bir cismə bənzər ki, onun ruhu müəllimdir”.

Məktəbdə təlim və tərbiyə işində müəllimin rolunu yüksək qiymətləndirən Sidqi eyni zamanda müəllimin də qraşısında ciddi tələblər qoyurdu. Onun fikrincə, müəllim, birincisi, “ülum və fünunə dara” (dərin elmi biliyə malik), ikincisi, “adabi-elm və tərbiyəyə sahibi-vuquf” (elmi təlim etməyin və tərbiyə və tərbiyə verməyin üsullarından xəbərdar) olmalıdır.

Məsələnin bu şəkildə qoyuluşu ilə Sidqi öz dövrünün mədəni həyatında ciddi problemə - “Uşağın təlim və tərbiyəsini kimə tapşırmaq olar?” məsələsinə toxunurdu.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində dərin mənəli və çox qiymətli əsərləri ilə azərbaycanlı gənclərin diqqətini cəlb edən Mirzə Əbdürrəhim Talıbov da bu məsələyə toxunmuş, “Məsəlikel möhsinin” əsərində “Savadsız müəllimdən uşaqların təlim və tərbiyəsini gözləmək – dəmirçidən saatsazlıq tələb etmək kimidir” demişdir.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın digər görkəmli pedaqoqları da bu fikri təkrar etmişlər. Maraqlıdır ki, “Gənc nəslin tərbiyəsi ən bacarıqlı tərbiyəçilərə həvalə edilməlidir” qənaətində olan S.M.Qənizadə də 1906-cı ildə məqalələrindən birində

M.Ə.Talıbovun fikrini, demək olar ki, həm təkrar, həm də inkişaf etdirmişdir: “Tərbiyə işi ən çətin işlərdən biridir ki, onu doğruca yol ilə icra etmək üçün elm və təcrübə lazımdır... zərif, girənbaha saat əgər nasaz olarsa, saatsaz yanına aparmaq gərək və illa belə saati dəmirçi və ya nalbənd yanına apararsa, ona axmaq və səfeh deyərlər” (bax: “Azərbaycan maarifçilərinin əsərlərində əxlaq məsələləri”, Bakı, 1964, səh.13).

Məhəmməd Tağı Sidqi XIX əsrin 90-cı illərində xalqımızın mədəni həyatında mühüm rol oynamışdır. Sevimli sənəti müəllimlik olan Sidqinin ədəbi və pedaqoji irsi indiyədək layiqincə öyrənilməmişdir. Sidqinin “Tərbiyə” məktəbinin tarixini, pedaqoji fikirlərini dərinləndirən tədqiq etmək, əlyazma dərsləklərini və tədris vəsaitlərini əsaslı şəkildə öyrənmək işi hələ irəliləyir. Bu pedaqoji elmimizin əsas vəzifələrindən biri olmalıdır.

Böyük müəllimə həsr olunan bu kiçik məqaləni onun dahi şair A.S.Puşkin haqqında dediyi sözlərlə tamamlamaq istəyirik: “Elm və ədəb rəvnəqinə ömür sərf edənləri və insaniyyət aləminə xismət göstərənləri və ülum və maarifin rəvac və intişarına çalışanları mədəni xalqlar heç vaxt unutmazlar”.

**“Azərbaycan məktəbi” jurnalı,
1965, № 5.**